

TAVOITTEET JA FUNKTIOT: PUHUJAN INTENTION TULKINNASTA

Oili Karihalme

Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto

oili.karihalme@utu.fi

Kielen tavoitteellisen funktion selittäminen vaatii, että mielen sisältöä koskevat perusprosessit otetaan huomioon, jos kielimoduulin oletetaan toimivan yhdessä primaareimman kognitiivisen tason kanssa. Intention kognitio- ja kielifilosofiset määrittelyt keskittyvät nykyään eritasoihin psykologisiin ilmiöihin. Intentiota on nähty jopa heikosti tiedostetuissa mielen sisällökkyyden kokemuksissa. Toisaalta intentioksi kutsutaan usein pelkästään tietoisesti asetettujen tavoitteiden toteuttamista. Yhteistä kognitiivisen tavoitteisuuden monimuotoiselle psykologialle on, että mentaalit prosessit tähtäävät mielen sopusointuisiin, konsistentteihin tiloihin. Mm. Harmanin tarkoittamat funktioroolit toimivat mentaalien representaation muodostamisen hyväksi, kun mieli havaitsee niihin sopivia asiointiloja. Käsitteisen integraation aikana käsitteistäjä sulauttaa sisältösyötteet vahvaksi sulautteeksi (blendiksi), jos kokee kaikki käsitteistämisen prosessiin vaikuttavat kognitiot yhteensopiviksi. Edellä mainittujen psykologisten kognitiivisten prosessien haitaton sujuminen luo mieleen tyytyväisyyttä ja koherenssia, joka siirtyy myös kieleen. Kognitiivisen tason tyytyväisyys on kielen tavoitteisen funktion ensisijainen kohde. Siksi tyytyväisyyden ja koherenssin arviointiin pitäisi kehittää uusia entistä pätevämpiä välineitä.

Avainsanat: *Intentio, funktio, kielen kognitiopsykologia, käsiteintegraatio, tyytyväisyys*

INTENTION ULOTTUVUUDET

Kielenkäyttötilanteista on pääteltävissä monin keinoin, että käyttäjillä on tavoitteita, he pyrkivät vaikuttamaan ilmaisullaan ympäristöönsä. Ilmaisun tavoitteisuuden tieteellinen analysointi on kuitenkin osoittautunut peräti ongelmalliseksi. Intentio on laaja ja syvä ilmiö. Pelkistäen sanottuna ilmiön tieteelli-

set selitykset jakautuvat kahtia niihin, joissa ihmisen tavoitteisella toiminnalla tarkoitetaan tiedostettuihin, tilanteeseen sopiviin päämääriin pyrkimistä, ja niihin, joissa intentio liittyy kykynä tai funktiona ihmisen mielen perussisältöihin. Mielessä on myös sisältöä, jota ei tiedosteta selkeästi tai ollenkaan; senkin mahdollista intentionaalisuutta on pohdittu. Jotta kielellisen ilmaisun tutkija pystyisi esittämään vankkoja näkemyksiä puhujien pyrkimyksistä ja niiden ilmenemisestä kielessä, hänen olisi ymmärrettävä, miten merkitseviä ihmisen eritasoiset ja -tyypiset mielentilat ja toiminnot ovat kielen

Kirjoittajan osoite:
Oili Karihalme
Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos
20014 Turun yliopisto

intentionaalisen funktion kannalta. Kysymys on myös siitä, miten yksilöllisiä intentionaaliset tilat ovat. Millaista yksilöpsykologiaa tavoitteisuuden selityksiin olisi otettava?

Tavoitteisten tilojen syvimpiin syntyihin liittyvät kysymykset kielentutkimus voi kiertää vain, jos kieltä pidetään pelkästään viestinnällisenä syöte- ja tulostejärjestelmänä, jolla ei ole merkittävä yhteyttä kognitioiden viriämisen kanssa. Kognitiotieteessä – kuten osittain kognitiivisessa kielitieteessäkin – ajatus modulaarisuudesta on ollut tavallinen ja hyväksytty (vrt. Fodor, 2000). Viime aikoina sitä on kuitenkin pyritty suhteuttamaan uuteen tietoon mielen koko toiminnasta. Carruthers on kritikoinnut pyhähtynyttä modulaarisuusnäkemystä pitkään; vuonna 2003 ilmestyvässä artikkelissaan hän muistuttaa jälleen, että joihinkin muihin moduuleihin suhtaudutaan toisin, koska tutkimus on osoittanut niihin kuuluvien toimintojen ja peruskognition liittymän – oikeastaan kierrätysuhteen. Visuaalisen kuvittelun tutkijat (ks. esim. Kosslynia, 1994 ja tämän kritiikkiä Dennetiltä, 2001) ovat perustelleet Carruthersin mukaan ajatuksen, että visuaalinen alue on moduulin luonteestaan huolimatta toistuvasti yhteydessä kognitiivisiin ilmiöihin. Carruthers tiivistää: *What is apparent is that central cognition can co-opt the resources of peripheral modules, activating some of the representations to subserve central cognitive functions of thinking and reasoning.*

Kiinnostus peruskognitioihin on voittanut kielitieteessä 1980- ja 90-luvun aikana alaa. Dennett (1994b) korostaa kognitiivisen murroksen ratkaisevaa merkitystä kielitieteelle esitellessään Jackendoffin ja Pinkerin 90-luvun alussa julkaisemia kirjoja. Kielitieteilijän tilanne ei silti ole vielä nytkään helppo. Kognition peruskysymyksistä ei ole yhtenäistä, varmennettua teoriaa. Kognitio-

filosofia, jolla on ollut vahva vaikutus kielitieteen teorioiden uudentamiseen, on jakautunut toisiinsa eräisyyttä ottaviin suuntauksiin; jakautumisen on aiheuttanut nimenomaan eripura mielen sisällöistä ja intentionista. Filosofian ongelmana intentionaalisuuden olemuksen tavoittaminen ei ole mitenkään uusi: nykyisen keskustelun yhtenä tärkeänä historiallisena lähtökohtana mainitaan tavallisesti Brentanon 1870-luvulla esittämät ajatukset. Brentanolle kaikki ”subjektissa läsnä oleva” on intentiota – mielen sisältö on siis kokonaan tavoitteista. Sisällön ’läsnäolo’ voidaan todentaa, jos voidaan todeta, että mieli toimii jollakin tavoin suhteessa johonkin kohteeseen. (Nuttin, 1987; Dennett & Haugeland, 1987).

Intention tulkintojen jakautumiseen johdettu peruskysymys on vanha mutta elinvoimainen: onko mielen sisältö perimmiltään sisä- vai ulkolähtöistä? Tarvitaanko kognitiivisen intention heräämiseen lainkaan tarkoitteita ulkoiseen todellisuuteen ja sen entiteetteihin? Onko intentionaalisuus ehkä täysin sama asia kuin sisäsyntyinen mielen sisältö? Näkemysten eriytyminen näissä kysymyksissä on ollut niin radikaalia, että viime vuosikymmenien aikana on syntynyt ulkoistavien ja sisäistävien filosofien joukkueet, kuten Dennett (2001) on asetelmaa luonnehtinut. Dennettin nimeämään ulkoistajien A-joukkueeseen kuuluvat mm. Dennett itse, ”Quine, Rorty, Hofstadter, Churchlandit, Andy Clark, Lycan, Rosenthal ja Harman”, sisäistävien B-joukkueeseen kuuluvat taas mm. Chalmers, Nagel, Searle, Fodor, Levine, Pinker ja Harnad, eli B-joukossa on monta kielitieteen näkemyksiin viime vuosikymmeninä merkittävästi vaikuttanutta.

Internalismia korostavat filosofit katsovat, että tavoitteisen, intentionaalisen sisältötilan herääminen on mielenulkoisesta maailmasta kokonaan riippumaton tapahtuma. Nä-

kemyksen kuvaus on kuitenkin jäänyt kaiken kaikkiaan esoteeriseksi. Internalistien on ollut hankalaa löytää paitsi määritelmää myös yhteistä selkeää kielen ilmausta mielessä piilevälle perimmäiselle kognitiiviselle intentiolle, joksi heidän mukaansa riittää vain häivä, heikko sisäinen kokemus siitä, että mielessä on sisältöä. Sisäistävä filosofi Chalmers on korostanut (1999), että ihmisellä on omiin kokemuksiinsa yksilöllinen ja primaari 1. persoonan pääsy, jota on vaikeaa kuvata 3. persoonan näkökulmasta (ks. 1. persoonan näkökulman kritiikkiä Gopnikilta 1993; vrt. myös Dennettin ja Chalmersin keskusteluun: Dennett 2001). Loar (1998) puhuu artikkelissaan *Phenomenal Intentionality as the Basis of Mental Content* mielen intentionaalisesta suuntautuneisuudesta (*directedness*), joka on aavistus siitä, että jotakin on olemassa; sen jonkin olemus havainnoidaan ja selkiytetään sitten erikseen.

Loar pohtii tunnistavaa kognitiivista intentionaalisuutta, joka käynnistää identifioinnin ja käsiteintegraation. Tunnistamisen ensimmäiset kognitiot ovat Loarin mukaan yksilöllisiä, henkilökohtaisia; ne ovat funktioltaan mielen suuntien tai perspektiivien määrittäjiä. Nämä kognitiot ovat olemassa, vaikka mielessä ei olisikaan millään tavoin läsnä varsinaisia objekteja tai objektiiryhmiä. Yksilölle luontaiset perspektiivit löytävät funktionsa, kun ihmisen havaintopiiriin tulee jotakin sopivaa tunnistettavaa. Yksi Loarin esimerkki tunnistamisen jatkumosta on tällainen: Henkilö on tilanteessa, jossa ei tiedä sen nimenomaisen 'jalavan' nimeä, josta hänellä jo on havaintoa ja jonka käsitteistämis- ja nimeämisprosessi hänen mielessään käynnistyy. Henkilöllä on kuitenkin ennalta yleinen käsitys 'jalavista' (Loar: "solidi tunnistava käsitys"). Tunnistavan käsityksensä ansiosta henkilö pystyy ottamaan havaitsemansa jalavan mentaaliin käsitteelyyn, jonkinlaiseen mappiingiin, kun

näkee kaarnaa, oksat jne. Mentaali prosessi johtaa 'jalavan' representointiin, lajikäsittteen relevanttien attribuuttien valintaan ja mahdollisesti jonkinlaiseen nimeämiseenkin. Tunnistamisen mentaaleihin ilmiöihin on liittynyt laajahko keskustelu 90-luvun lopulla.

Ulkoistajat katsovat, että mielen sisältö on tavalla tai toisella johdettavissa ulkoisista oloista eli maailman asiainloista sekä niiden lisäksi ihmislajin ja sen jäsenten sisäisestä ympäristöstä, josta geneettiset ominaisuudet ovat huomattava osa. (Ks. tarkemmin Dennettin heterofenomenologiaa teoksesta *Consciousness Explained*, 1991.) Ulkoistajien käsitykset mielen sisällön 'läsnäolon' ja prosessoinnin todentamismahdollisuuksista ovat siirtyneet 1980–90-luvulla selkeästi luonnontieteiden suuntaan. Viimeaikaisten tulkintojen mukaan viritymme sisällökkäseen, intentionaaliseen tilaan synnynnäisten biologisten ja neurologisten ominaisuuksiemme ansiosta. Aivojen kontrollirakenteet generoivat intentionaalisia tiloja (vrt. Dennett, 1994b). Näkemys on kehittymässä joustavaan, ilmiöiden yhteenkuuluvuutta korostavaan suuntaan: Dennett on mm. Gregoryyn viitaten korostanut aivojen kontrollin dynaamisesti muuttuvaa luonnetta. Aktuaalit tilanteet muuttavat puhujien sisäistä ympäristöä ja ajattelua. Uudet työkalut ja välineet, etenkin käsitteet ja kielen ilmaukset, lisäävät aivojen valintakapasiteettia – ilmeisesti välineen kadottaminen voi myös vähentää sitä. Lienee pääteltävä, että mitkään fundamentaalien geneettisten ilmiöiden pysäytetyt rakennekuvaukset eivät periaatteessakaan voisi ilmaista mielen sisältöä tyydyttävästi.

Ulkoistaja Harman edustaa ns. funktionaalista roolisemantiikkaa, jossa lähdetään siitä välittävästä näkökannasta, että mielen intentionaalinen sisältö on sekä ulko- että sisälähtöistä. Harman olettaa mentaalissa

järjestelmässä olevan ajattelun (johon Harmanin mukaan sisältyvät propositionaalisen ajattelun lisäksi uskomukset, toiveet, pyyteet, pelot, asenteet ym.) lisäksi sisältää määrittäviä funktionaalisia rooleja. Roolit kuuluvat olennaisesti henkilön yksilölliseen psykologiseen järjestelmään, ja ne ovat syntyneet hänen suhteestaan maailmaan. Rooleja syntyy esimerkiksi henkilön ollessa tekemisissä värien kanssa. Lingvistisemantikotkin tietävät erinomaisesti ja yksityiskohtaisesti, että niiden havainnointi ja kategoriointi on sekä ympäristösidonnaista että yksilöllistä. Harmaan ja valkoisen raja vaihtelee monista pragmaattisista ja mentaaleista syistä, samoin kuin muutkin värijärjestelmän osat. Harman esittää, että olennaisinta mielen sisältöä ovatkin juuri nämä kognitiivista toimintaa edistävät, ulkoista ja sisäistä maailmaa yhdistävät roolit. Funktionaalien roolien kuvaus ei ole sivumennen sanoen kaukana ns. mentaalien efektien ja interpretanttien määrittelystä (von Eckardt, 1995:281–282).

Joidenkin kognitiotieteilijöiden mielestä intentio on parasta pelkistää samantyyppiseksi kyvyksi kuin muutkin; tarkemmin sanottuna se olisi kyky hankkia, hallita ja luoda mielen sisältöä (ks. lisää von Eckardtilta, 1995:69, 73, 102, 152, 195). Ns. realistinen, representaatioihin tukeutuva intentiokäsitys (Luntley, 1999) päättyy yleistävään selitykseen, että intentio on henkilön mielen ja sen sisällön mahdollistama kyky vaikuttaa ensi sijassa hänen omaan käyttäytymiseensä mutta myös maailmaan ja tulevaisuuteen.

Noin neljän viime vuosikymmenen aikana ihmisen tavoitteisuuden lajeista, intentiosta, motivaatiosta ja volitiosta, on luotu psykologian tutkimuksessa suuri joukko realistisia, tarkkuutta tavoittelevia malleja. (ks. Halish & Kuhl, 1987). Intentio on toimintapsykologisissa malleissa lähinnä mielessä funktionaaliseksi muuttunut motiivi,

joten syvimmat ongelmat siirtyvät motiivien selvittelyn alueelle.

Tietotekniikan älykkäiden järjestelmien tutkijat ovat luonnollisesti myös esittäneet käsityksensä intentiosta samantapaisina yksityiskohtaisina malleina. Yksi varhaisista, Slomanin mielen funktioiden vastakkaista dynamiikkaa korostava malli (1987; Slomanilla on myös runsaasti myöhempiä motiivien prosessointia käsitteleviä julkaisuja) herättää kielentutkijassa merkittävältä tuntuvan oivalluksen, vaikkei hänelle ehkä olekaan mahdollista ottaa kantaa siihen, miten hyvin se kokonaisuudessaan vastaa psykologista todellisuutta. Mallin mukaan tavoitteisuus on mielen funktio, jonka perimmäinen tehtävä on muuttaa maailmaa mielessä syntyneiden representaatioiden suuntaan. Vastakkaiseen suuntaan toimii kuitenkin samaan aikaan välttämättömästi hypoteettinen funktio, joka puolestaan mukauttaa representaatioita maailman asiointilojen suuntaan.

KOHTI TAVOITEFUNKTION PSYKOLOGISTA TULKINTAA

Intentiota koskeviin teorioihin tutustuttuaan kielentutkija soisi pystyvänsä selvittämään esimerkiksi sen, mitä puhujan mielessä tapahtuu, kun hän keskustelun aikana joutuu puolustuskannalle. Puolustautuminen on joka tapauksessa yksi ihmisen kielenkäytön perusfunktioista; puolustautuja pyrkii luomaan tasapainoisen arvosuhteen itsensä ja muiden diskurssiin osallistuvien persoonien välille (vrt. esim. Lemkeen, 1992). Funktiota voisi luonnehtia sosiaaliseksi kiinnjäämisfunktioiksi, mutta onko pelissä muitakin kuin kulttuurisia, sosiaalisia ja paikallistilanteisia aineksia? Tuleeko puhujan tavoitteisuuden merkitsevä funktionaalinen sisältö psykologisesta ongelmatilanteesta vai ehkä aivojen synnynnäisistä toiminnoista?

Miten lähteet suhteutetaan toisiinsa?

Sacks (1984:419) käytti intentionaalisesta arvojen tasapainottamisesta ilmausta ”*doing being ordinary*”. Hän tutki myös mm. laivaston lentäjien keskusteluja, joissa nämä oikeuttivat toimiaan. ”Ordinary” oli näissä tilanteissa professionaalinen sotilas, ja sotilaskielen ilmaukset tukivat keskustelussa puolustavaa identiteettiä. Tällainen verbaalin puolustautumisen malli toimii monenluonteisissa konteksteissa.

Valaisen identiteetti-ilmausten ja asenne-sidonnaisten intention suhdetta vielä omalla aineistollani: Kun tarkastellaan suomen *olento*-käsitteen käyttöä teksteissä (Karihalme, 2003), havaitaan, että sen ilmauksilla on ihmiseen viitattaessa objektia puolustava tai kielteisesti leimaava funktio – muiden mahdollisten elollisuuden liittyvien funktioiden ohella. Näin käytetyn *olennon* taustana on suomalaisen ihmiskäsityksen sisältö, suomalaisen ihmisyyden funktionaaliset roolit, jos niin halutaan sanoa. Ihminen on teksteissä *olentona* usein tavalla tai toisella ominaisuuksiensa ohjauksessa; häntä tulee sellaisena ymmärtää. (Seuraavat tekstiesimerkit on haettu Suomen kielen tekstipankin aineistosta hakusanalla *olento*.)

Synti on käsitteenä syrjäytymässä. Hallamaa sanoo, että syntiä ajatellaan nykyään vain ”psykologisesta näkökulmasta”. Pohjalla on käsitys ihmisestä *tarpeiden ja halujen ohjaamana <olentona>*. (1796009)

Lukiessani omia käsikirjoituksiani vuosien takaa näen sekä jatkuvuutta että muutosta. Minua ei lakkaa askarruttamasta *ihmisen osa moraalisia valintoja tekevänä <olentona>*, joka on samanaikaisesti sekä hyvin haavoittuva että käsittämättömän vahva. Ihminen on itselleen salaisuus eikä kenelläkään ole oikeutta riistää häneltä hänen unelmiaan ja ihmisarvoaan. Elääkseen ihminen tarvitsee kyvyn luottaa, yhteyden toiseen ihmiseen, hivenen toivoa ja omantunnon, joka estää häntä tuhoamasta itseään ja toisia. (4158326)

Toisaalta ihminen siis voi omaa toimintaansa perustellessaan leimata puheen kohteen *olennoksi*. Käsitteistettäessä identiteettiin on yhdistetty eri lähteistä kumpuavia kriittisiä asenteita.

Teloituspäivänä antoi 2. Divisioonan komentaja, kenraalimajuri A. Blick päiväkäskyn, jossa todetaan: ”Henkensä menetystä pakoilevalle yksilölle ei jää paikkaa riveissämme, ei hautakumpua, joka *tällaisen <olennon>* kätköpikkaa osoittaisi.” (2229761)

Sitten ensimmäinen ajoneuvo kääntyi kömpelösti ja lähti pois. Herrajumala, he jättävät minut tänne, yritin huutaa. Mutta jeepeistä lähti *pieniä <olentoja>*, jotka kantoivat rynnäkkökivääreitä, revolvereja, pistooleita, mitä lie, sillä enhän minä mitään pysyistä tiennyt, ja he lähestyivät kyyryssä ympärilleen vilkuillen ja sitten he olivat siinä, keskellä kylän jäännöksiä ja alkoivat tarkastella niitä. (2366309)

En ollut huomaavinani kielellistä lipsahdusta. Se paljasti kuitenkin *tämän <olennon>* kontekstin yhtä tehokkaasti kuin jos se olisi ilmoittanut olevansa perustamassa entisten naisvanhikien yhdistystä. (4206694)

On selvää, että yhteisön yhteinen ymmärrys sekä asenteet ja arvot vaikuttavat siihen, miten puhuja käyttää kielen ilmauksia puolustautumiseen. Toisaalta on myös selvää, että ilmaisutilanteissa vaikuttavat yksilölliset mielentilat. Henkilöillä on mitä todennäköisimmin eritasoisia subjektiivisia intentioita, joilla on vaikutusta ilmaisuun.

Kielentutkijat ovat tavoitelleet tietoa psykologisesta, subjektiivisesta 1. persoonan intentiosta erilaisissa tutkimuskonteksteissa: on mm. selvitelty kielen egosentristä perustaa (esim. Keysar, Barr & Horton, 1998). Jo 80-luvun keskusteluanalyyseissä on pidetty olennaisena kiinnostuksen kohteena sitä, missä mentaalinen prosessin vaiheessa yksilön voidaan sanoa ”muovanneen” kulloisetkin tavoitteensa (Heritage, 1990; Edwards,

1997:90–96). Varsinkin Edwards ja Potter (1992) ovat halunneet viedä diskurssintutkimusta yksilöpsykologian suuntaan: kielen käyttöä on heidän mukaansa hedelmällisintä tarkastella osallistuvien yksilöiden tavoitteisena toimintana, ei niinkään viestintätapahtuman osana. Yksi 80-luvulla alkaneen diskurssipsykologisen suuntauksen pontimista on varmasti ollut informaatiopsykologian erityisen vahva asema samaan aikaan (vrt. esim. Nuttin, 1987:316). Ihmisen intentionaalisten tilojen funktionaalitumista tutkittiin psykologiassa silloin mm. *aikomusaktin* käsitteen avulla. Aktit määriteltiin mentaaleiksi, informatiivisiksi toimintoiksi, jotka edeltävät varsinaista psykofyysistä toimintaa, joka sekkin on tietysti intentionaalista; puhutun kielen lisäksi myös liikkeet ja eleet ovat tavoitteellisia ja tutkimisen arvoisia.

Muista yksilölliseen tavoitteiseen tilaan huomionsa kiinnittäneistä kielitieteen suuntauksista otan tässä esille lyhyesti vain kaksi. Toisessa on keskeinen *konsistenssin* käsite ja toisen teoreettiseen rakennelmaan sama käsite sopii erinomaisen hyvin. Sen soveltamisella on nähdäkseni tulevaisuutta kognitiopsykologisessa kielentutkimuksessa. Käsite juontuu 1900-luvun alusta; sen otti käyttöön Kurt Lewin. Sitä on hyödynnetty varsinkin sosiaalipsykologiassa mutta myös laajalti muissa ihmistieteissä 1950-luvulta lähtien (Festinger, 1957). Yleinen konsistenssiteoria selittää asenteiden aiheuttamia psykologisia reaktioita. Kognitiotieteellisessä käytössä konsistenssi tarkoittaa nykyään yleisemmin kognitioiden yhteensopivuutta. (Read & Miller, 1994) Erityisen kiinnostavia ovat ristiriitaiset, inkonsistentit tilat (dissonanssi). Sopivuusongelmia kohdataan mm. käsitteiden integroinnin aikana tapahtuvan attribuuttistamisen yhteydessä, varsinkin silloin, kun käsite on uusi. Ongelmat voivat johtaa siihen, että henkilö eliminoi ristiriidan mielestään tilan-

teeseen sopivalla tavalla. Tiedostettu, ja ehkä tiedostamatonkin, ristiriita torjutaan diskurssissa ilmauksia muuttamalla tai jopa puhumattomuudella (ks. ”verbaalikielteisyydestä” Karihalme, 1996).

Groenendijkin, Stokhofin ja Veltmanin (1997) dynaamisen semantiikan mallissa konsistenssi joko syntyy tai jää syntymättä merkityksen representoinnin yhteydessä. Mallissa (vrt. esim. 1997:181) representatation merkitys on lyhyesti sanoen yhtä kuin sen käyttöönoton aiheuttama informaatiotilojen muutos. Ilmauksen käyttökelpoisuus riippuu mallissa viime kädessä siitä, onko sen merkitysrepresentaatio konsistentti eli sopu-suonnussa jonkin sellaisen informaatiotilan kanssa, joka todella on käyttäjän mielessä olemassa. Konsistenssin perusehtona on yksinkertaisesti informaatiotilojen ja ilmauksen suhteen olemassaolo (1997:192) eli se, ettei ilmaus käyttöön tullessaan etsi turhaan vastaavia mielen sisältötiloja. Palasimme tässä oikeastaan intention juurille: mielessä pitää siis olla ”läsnä” jotakin perusluonteista sisältöä, johon ilmaus liittyy.

Edellä luonnehdittu dynaamisen semantiikan näkemys, jonka mukaan ilmauksen hyväksyttävyyden riippuu sen sisällöllisestä taustasta, juontuu tietysti pitkästä perinteestä. Hyväksyttävyyden pohdinta on kielifilosofian ydinainesta. Kognitiivisessa kielifilosofiassa puhujan tavoitteiden on nähty ilmenevän ns. propositionaalisissa asenteissa (Luntley, 1999: 3; vrt. Fodor, 1987). Searlille henkilön intentionaalinen tila on yhtä kuin propositionaalinen asenne. Asenne määrittää henkilön tavoitteiden pohjalta ne ehdot, joilla hän on tyytyväinen tiettyyn ilmaukseen. Searlen tarkoittama tyytyväisyys on läheinen käsite psykologiselle konsistenssille; konsistenssin tavoittelu on intentionaaliseen prosessiin kuuluva piirre, joka on puhujan lopullisen tyytyväisyyden edellytys. (Ks. propositionaalisen asenteen kognitiotieteellisestä tulkinnasta von

Eckardtilta, 1995:161–163, 428, 437). Searle myös tuo konsistenssin vaikutuksen pintaan: puhujan hyväksymistä aspekteista koostuu hänen mukaansa ilmauksen yhteinen puhe-intentio eli se ”voima”, joka sitä käytettäessä vaikuttaa. Kun tyytyväisyyttä ei synny, voi- maakaan ei ole eikä ilmaus ole tilanteessa käyttökelpoinen.

KÄSITTEISTÄJÄN INTENTIOT

Dynaaminen näkemys mielen intentionaalista toiminnasta on johtanut kiinnostaviin sovelluksiin varsinkin käsitteistämisen tutkimuksen alueella. Fauconnierin ja Turnerin käsitteisen projektion malli (ks. 1995 ja 2002) on sisällökästä sisältödynamiikkaa, joka ottaa käyttöönsä tavalla tai toisella koko kognitio- psykologisen arsenaalin. Sen ydinajatus on, että useista syötetiloista kertyy sisältöä käsitteeseen sulauttamisprosessiin (*blending*), joka tapahtuu mielen ns. *blending*-tilassa. Sulauttaminen on ajattelua edistävä perusprosessi, jonka aikana tapahtuu runsaasti kognitiivisia oheisoperaatioita. Ne aiheutuvat niin pragmaattisista oloista kuin kieltä käyttävän henkilön psykologiastakin. Blendingissä lisätään käsitteistämiseen mm. totuus- ehdot, uskomukset, asenteet ja tunteet, eli useita tyytyväisyyttä sääteleviä seikkoja. Blendingiä säätelevät osaltaan geneeriset tilat, joissa sisältöjen yhteiset perusmallit asustavat. Valaisen blendingiä omalla pikku esimerkilläni, joka muistuttaa joitakin Fauconnierin ja Turnerin (1995) teoriansa kehittelyvaiheessa esittämiä: San Franciscon laiturin 39:n pieles- sä oleilevat merileijonat ovat saaneet elinympäristönsä ansiosta nimityksen *sealebrities*; sitä käytetään lähinnä markkinoitaessa aluetta turisteille. Kun ilmaus otetaan käyttöön, käsitteellisellä tasolla yhdistetään syötteinä meri (vrt. *sea mammals*, eläinten elementti, maisema) ja kuuluisuus (alituinen turistien huomion koh-

teena oleminen, laajalle levinnyt tunnettuus; eläinten sopeutuminen vilkkaaseen, urbaaniin ympäristöön ym.), minkä lisäksi mukana on joillakin turistien asenteilla laskelmointia. Ns. formaalin tason blendi syntyy erikseen osittain foneettisen yhtäläisyyden tuke- mana: *celebrities* > *sealebrities*. Formaali kielel- linen blending ei yleensä periaatteessa etene analogisesti sisältöprosessin kanssa, vaan noudattaa omia ehtojaan.

Entä konsistenssi- ja tyytyväisyysaspekti? Sulaute, blendi, kerää syntyprosessinsa aika- na voimaa (vrt. Searleen). Blendi on sitä vä- kevämpi, mitä tiiviimmäksi ja tasakoosteis- emmaksi käsitteen sisältö on sulauttamisen aikana ehtinyt. Voitaisiin sanoa myös: mitä konsistenttimman prosessin tulosta se on. Voimakas blendi tukee vahvasti myös kielen formaaliin tasoon liittyviä ratkaisuja. Käsitteelle löytyy todennäköisesti sen ansiosta tyydyttävä, tiivis ilmaus. Toisaalta kielel- lisellä tasolla saavutettu koherenttius lisää blendien voimaa vastaisissa käsitteen käytön tilanteissa. Integrointi sujuu entistä var- memmin, vaikka mentaalinen prosessin raken- ne todennäköisesti pysyykin entisellään.

Kognitiotieteessä on nähty puhujan inten- tionaalinen tilanne, intentioiden toteutumi- sesta johtuva tyytyväisyys, ja sitä seuraava mielen/sisältöjen koherenssin suotuisa kehi- tys yhtenäisenä jatkumona – suurelta osin samoin kuin myös Fauconnier ja Turner ovat omassa sovelluksessaan tuoneet ilmi (esim. von Eckardt, 1995:48, 77). Olisi kuitenkin edelleen varaa tarkentaa tutkimuksella sitä, miten tämä kausaalisuhte toimii.

Käsitteistäjän ”1. persoonan” tyytyväisyyttä omiin vahvoihin tai heikkoihin sulautteisiinsa ei ole yksinkertaista todentaa. Se lie- nee suurelta osin sellaisella tasolla, ettei hen- kilö tiedosta sitä ainakaan selvästi. (Ks. itsen- sä tulkinnan ongelmista esim. Shoemaker). On kaksi mahdollisuutta yrittää kiinni tyy- tyväisyyden kvaliaan. Ensiksikin voidaan

tarkkailla henkilön käsitteiden integrointia ja ilmaisemista pitkäkhön ajan kuluessa. Käsitteistämisen nopeutuminen ja ilmaisun koherenssin lisääntyminen viitanevat konsistenssiin ja tyytyväisyyteen. Toiseksi henkilöltä voidaan tietysti kysyä hänen omaa käsitystään ajattelun ja ilmaisemisen onnistumisesta, edellä todetuista hankaluuksista huolimatta. Metakognitiivisen selityksen saaminen ei ole poikkeuksetta vaikeaa: joskus inkonsistenttien tilojen syytä eritellen haastatteluissa ja keskusteluissa varsin avoimesti. Niissäkin tilanteissa on muistettava, että kaikki saatava tieto on jonkin osapuolen tulkintaa. Ristiriitoja nousee päivänvaloon varsinkin kokonaan uusien käsitteiden omaksumisen vaiheessa. Silloin on melko tavallista, että jokin käsitteeseen tarjolla oleva attribuutti ei sovi omaksujien mielen aiempiin sisältöihin. Sisältöjen lähteet, tai funktiot, voivat olla hyvinkin syvällä henkilöiden vakiintuneessa maailmankäsityksessä ja identiteetissä. Tutkimassani muotoilijoiden termistön omaksumistilanteessa ilmeni runsaasti teoriakuilun aiheuttamaa inkonsistenssia. Esimerkiksi attribuutti *mentaali* aiheutti selkeitä ärtymyksen ilmauksia mm. sellaisten termien yhteydessä kuin *tuotteiden mentaali olemassaolo*. Teoreetikkojen semiootikkaan perustuva esineen mielettäminen ei käynyt kaikkien käytännön ammattilaisten järkeen vaan aiheutti heissä kognitiivisen inkonsistenssin tilan.

Nykyiseen tekeillä olevaan tutkimukseeni (Karihalme, 2002) suunniteltujen metakognitiivisten kyselyiden toteutuksen alkuvaiheessa kävi jo ilmi, etteivät osallistujiksi pyydetty psykologian opiskelijat helposti ottaneet prosesseihinsa kantaa. Heiltä kysyttiin suoraan tiettyjen yksittäisten (heidän itsensä tärkeinä pitämien) käsitteiden attribuuttistamiseen ja integraatioon viittaavia yksinkertaisia kysymyksiä. He eivät tähänastisten vastaustensa mukaan esimerkiksi halua tie-

toisesti lisätä oppiaineksensa käsitteiden määrittelyyn mitään erityistä omaa, subjektiivista sisältöä. Vähäisistä vastauksista ilmeni sellaisia yksilöllisiä näkökantoja, joiden mukaan käsitteen ja sen synty- ja käyttökontekstin suhteen selkeys vaikuttaa ratkaisevasti ilmausten kelpoisuuteen. Mm. seuraavanlaisia tyytymättömyyden syitä on toistaiseksi esitetty: 1) käsitettä ei hahmoteta tyydyttävästi laajankaan määritelmän pohjalta, jos siihen ei ole päästy tutustumaan olennaisissa konteksteissa; 2) käsitteen ei koeta koostuvan mielessä koherentisti, jos on tarjolla erilaisia määrittelyjä, jotka ovat oman arvion mukaan peräisin selvästi erilaisista konteksteista (eri tieteistä tai toisaalta käytännön kokemuksesta ja teoriasta); 3) läheisten käsitteiden kielelliset sulautteet, kuvaukset, määrittelyt ja nimet koetaan helposti inkonsistenssia aiheuttaviksi, koska sisältöjä pidetään päällekkäisinä (esimerkiksi *kognitiivisuus* ja *tiedon konstruointi* ovat aiheuttaneet psykologian opiskelijalle hämmennystä, koska ne tuntuvat olevan konteksteissa usein sisällöltään identtiset).

Kielen intentionaalisen funktion kuvauksen merkittävimmät keskustelunaiheet löytyvät ihmisen psykologisen järjestelmän hyvin erilaisilta tasoilta. Vaikeimmin tavoitettavia ovat sisällön funktioroolit tai niihin verrattavat ilmiöt, joista oli puhe kognitiofilosofien intentiökäsityksen esittelyn yhteydessä. Sisällön käsitteisen integraation aikana vaikuttaviin kognitiivisiin elementteihin, uskomuksiin, tyytyväisyys- ja totuusehtoihin sekä tunteisiin ja asenteisiin on puolestaan pääsy monenlaisin keinoin, jopa metakognitiivisten tiedustelujen avulla. Erityisen kiinnostava kielentutkijan kannalta on se representaatioihin kertyvä, koherenssia luova tavoitteinen ”voima”, johon moni tutkija on viitannut, mutta jota ei liene analysoitu kovinkaan tyydyttävästi. Olen ehdottanut edellä, että voiman kanssa läheinen kogni-

tioiden psykologisen sopusoinnun eli konsistenssin käsite otettaisiin analyysin avuksi.

VIITTEET

- Brentano, F. (1874). *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Carruthers, P. (2002). The cognitive functions of language. *Behavioral and Brain Sciences*, 25:6. <http://www.philosophy.umd.edu/people/faculty/pcarruthers/Cognitive-language.htm>
- Chalmers, D. (1999). First-person methods in the science of consciousness. *Consciousness Bulletin*, 8-11 ja <http://www.u.arizona.edu/~chalmers/papers/firstperson.html>.
- Dennett, D.C. (1991). *Consciousness Explained*. London: Penguin Books.
- Dennett, D.C. (1994a). The Role of Language in Intelligence. Teoksessa J. Khalifa (toim.) *What is Intelligence? The Darwin College Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://ase.tufts.edu/cogstud/papers/rolelang.htm>.
- Dennett, D.C. (1994b). Review of Ray Jackendoff, *Patterns in the Mind: Language and Human Nature*, Harvester-Wheatsheaf, 1993, and Steven Pinker, *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*, William Morrow, 1993. *The London Review of Books*, 16(12), 10–11. <http://ase.tufts.edu/cogstud/papers/jackpink.htm>
- Dennett, D.C. (1995). The interpretation of texts, people and other artifacts. Teoksessa M. Lososky (toim.) *Language and Mind: Contemporary Readings in Philosophy and Cognitive Science*. Blackwells. <http://ase.tufts.edu/cogstud/papers/intrptxt.htm>.
- Dennett, D.C. (2001). The Fantasy of First-Person Science (a written version of a debate with David Chalmers, held at Northwestern University, Evanston, IL, February 15, 2001 supplemented by an email debate with Alvin Goldman. <http://ase.tufts.edu/cogstud/papers/chalmersdeb3dft.htm>.
- Dennett, D.C. & Haugeland, J. (1987). Intentionality. Teoksessa R.L. Gregory (toim.) *The Oxford Companion to the mind*. Oxford: Oxford University Press. <http://ase.tufts.edu/cogstud/papers/intentio.htm>.
- Edwards, D. (1997). *Discourse and Cognition*. London: SAGE Publications.
- Edwards, D. & Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: SAGE Publications.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2002). *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Evanston, Ill: Row, Peterson.
- Fodor, J.A. (1987). *Psychosemantics*. Cambridge Mass: MIT Press.
- Fodor, J.A. (2000). *The Mind Doesn't Work That Way: The Scope and Limits of Computational Psychology*. Cambridge Mass: MIT Press.
- Gopnik, A., Meltzoff, A.N. & Slaughter, V. (1994). Changing your views: How understanding visual perception can lead to a new theory of the mind. Teoksessa C. Lewis ja P. Mitchell (toim.) *Origins of a Theory of Mind*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Groenendijk, J., Stokhof, M. & Veltman, F. (1997). Coreference and modality. Teoksessa Sh. Lappin (toim.) *The Handbook of Contemporary Semantic Theory* (s. 179–213). Oxford: Blackwell Publishers.
- Harman, G. (1987). (Nonsolipsistic) conceptual role semantics. Teoksessa E. LePore (toim.) *Semantics of Natural Language*, (s. 55–81). New York: Academic Press. <http://www.nyu.edu/gsas/dept/philol/courses/concepts/NonSolips.html>.
- Heritage, J.C. (1990). Intention, meaning and strategy: Observations on constraints in interaction analysis. *Research on Language and Social Interaction*, 24, 311–32.
- Jackendoff, R. (1994). *Patterns in the Mind: Language and Human Nature*. New York: Basic Books.
- Karihalme, O. (1996). *Muotoilun teorianaston termistyminen*. Väitöskirja. Acta Wasaensia 51. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Karihalme, O. (1999). *Tieto, tilanteet ja erikoiskieli*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 229. Kielitiede. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Karihalme, O. (2002). Intention, tyytyväisyys ja koherenssi. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Karihalme, O. (2003). *Olennon kognitiivista semantiikkaa*. (Tekeillä.)
- Keysar, B., Barr, D.J. & Horton, W.S. (1998). The egocentric basis of language use: Insights

- from a processing approach. *Current Directions in Psychological Sciences*, 7, 46–50.
- Kosslyn, S. (1994). *Image and Brain*. Cambridge Mass: MIT Press.
- Lemke, J.L. (1998). Resources for attitudinal meaning: Evaluative orientations in text semantics. *Functions of Language*, 5(1), 33–56. <http://www-personal.umich.edu/~jaylemke/discours.htm>
- Lemke, J.L. (1992). Interpersonal meaning in discourse: Value orientations. Teoksessa M. Davies & L. Ravelli (toim.) *Advances in Systemic Linguistics. Recent Theory and Practice* (s. 82–104). London: Pinter Publishers.
- Loar, B. (1998). Phenomenal Intentionality as the Basis of Mental Content. <http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/concepts/loar.html>.
- Luntley, M. (1999). *Contemporary Philosophy of Thought. Truth, World, Content*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Nuttin, J.R. (1987). The respective roles of cognition and motivation in behavioral dynamics, intention, and volition. Teoksessa F. Halisch & J. Kuhl (toim.) *Motivation, Intention and Volition*, (s. 309–320). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Pinker, S. (1994). *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Read, S.J. & Miller, L.C. (1994). Dissonance and balance in belief systems: The promise of parallel constraint satisfaction processes and connectionist modeling approaches. Teoksessa R. C. Schank & E. Langer (toim.) *Beliefs, Reasoning, and Decision Making: Psychologic in Honor of Bob Abelson*, (s. 209–235). Hillsdale NJ: Erlbaum.
- Sacks, H. (1984). On doing 'being ordinary'. Teoksessa J.M. Atkinson & J. Heritage (toim.) *Structures of Social Action: Studies in Conversational Analysis* (s. 513–529). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on Conversation*. (Toim. G. Jefferson.) Oxford: Blackwell.
- Searle, J.R. (1991). The background of intentionality and action. Teoksessa E. Lepore & R. van Gulick (toim.) *John Searle and His Critics*. Oxford: Blackwell.
- Shoemaker, S. (1986). *Introspection and the self. Studies in the Philosophy of Mind*. Midwest Studies in Philosophy, no. 10.
- Sloman, A. (1987). Motives, mechanisms and emotions. *Cognition and Emotion*, 1(3), 217–234. <http://www.dfki.de/~allen/People/Stu/Sloman/#MotivesMechanisms>.
- Turner, M. & Fauconnier, G. (1995). Conceptual integration and formal expression *Journal of Metaphor and Symbolic Activity*, 10(3), 183–204. <http://philosophy.uoregon.edu/metaphor/turner.htm>.
- von Eckardt, B. (1995). *What Is Cognitive Science?* Cambridge Mass: MIT Press.

INTENTION AND FUNCTION: ON THE INTERPRETATION OF SPEAKER'S INTENTIONAL STATE*Oili Karihalme**Department of Finnish and General Linguistics, University of Turku*

If we assume that the language module cooperates with the primary cognitive level of the mind, the explanation of the intentional function of language demands that we take notice of the basic content-dependent processes. The present cognitive and philosophical definitions of intention focus on diverse levels of psychological phenomena. A form of intentionality is detected even in the scarcely conscious experiences of having some kind of mental content. On the other hand, intention is quite often considered nothing more than the fulfilment of consciously determined goals. It is common to the components of the multiform psychological system that mental processes intend to the harmonic, consistent states of mind. For example, the functional roles in the sense of the conception developed by Harman act for the benefit of the forming of mental representations when the mind is occupied by some fitting states of affairs. And further: a blend develops from the suitable and acceptable cognitions during the conceptual integration process. The feeling – or conviction – of satisfaction is thus the prime object of the intentional function of cognition and language. We should develop new effective tools for the estimation of the multilevel satisfaction and coherence of the mind.

Keywords: intention, function, cognitive psychology of language, concept integration, satisfaction